MARS ET HISTORIA

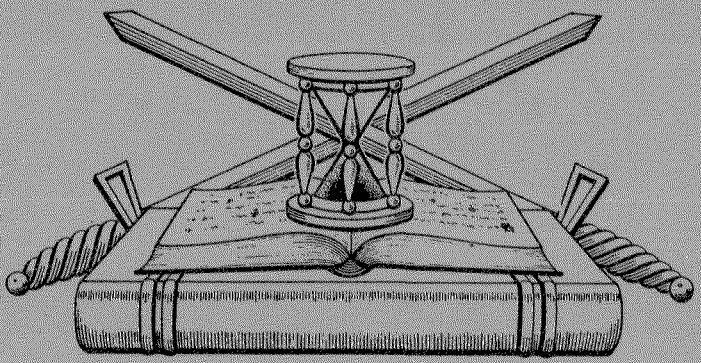

ORGAAN

VAN DE
NEDERLANDSE VERENIGING
TER BEOEFENING VAN DE
MILITAIRE HISTORIE

OPGERICHT 20 AUGUSTUS 1966

SAMENSTELLING VAN HET ALGEMEEN BESTUUR:

Voorzitter	:	F.L. Diekerhoff
Ondervoorzitter:		J. Albarda
1e Secretaris	:	F.J. van Lier
2e Secretaris	:	H. Ringoir
Penningmeester:		C.J. Kneppelhout
Archivaris	:	J.J.B.J. Bouvy
Leden	:	Mr. J.W.T. Bosch
		B.C. Cats
		W.F.K. Engelbrecht
		F.J.A. Lutz
		Drs. G.J.A. van Ojen, jr.
		Mr. Ch. L.M. Schaepman
		E.H.H. Weekenstroo

ADRESSEN DAGELIJKS BESTUUR:

Voorzitter	:	Oranje Nassaustraat 1, Geldermalsen, Tel. 03455-1773
Ondervoorzitter:		Laan v. Clingendael 121, 's-Gravenhage, Tel. 070-246843
1e Secretaris	:	NAPO 890, Utrecht, Veldpost, Tel. 0949-2571.3137
2e Secretaris	:	Laan v. Nieuw Oost-Indie 289, 's-Gravenhage, Tel. 070-839994
Penningmeester:		Bremstraat 26, Den Helder, Tel. 02230-12153

Contributie bedraagt per jaar min. ƒ 20,00, te storten op giro 14700 van de Algemene Bank Nederland N.V. te Den Helder, ten name van 'Nederlandse Vereniging Militaire Historie' rekening nummer 58.72.29.101.

SAMENSTELLING REDAKTIE-WERKKOMMISSIE:

Voor het Bestuur:	H. Ringoir, Laan van Nieuw Oost-Indië 289, 's Gravenhage
Uit de leden:	M. Boerma, de Ruyterstraat 68, 's Gravenhage
	E.W. van Popta, Columbusstraat 260, 's Gravenhage

SAMENSTELLING REDAKTIE-ADVIESKOMMISSIE:

Voor het Bestuur:	F.J.A. Lutz en Drs. G.J. van Ojen jr.
Uit de leden:	L.J. Spanjaerdt Speckman

AFDELINGSKORRESPONDENTEN: Zie binnenomslag van de achterzijde.

„DE DONDERBUS"

Sophiakade 5 b, Rotterdam 3016

GEOPEND VRIJDAG 19.00 - 21.00 uur

ZATERDAG 10.00-18.00 UUR

Inkoop - Verkoop - Ruil

Oude wapens — Antiek — Munten

MILITARIA

w.o. Bajonetten — Sabels — Degens — Zwaarden — Uniformen

van soldaat tot generaal.

Helmen in 100 verschillende uitvoeringen.

Orden en Erentekenen — ned., duits, russ., frans enz.

Emblemen — Tinfiguren — Vreemdelingen Legioen — Para

Commando — enz.

Camouflage uitrustingstukken — Ponjaards

DOCUMENTATIE

over Wapens van antiek tot modern — Uniformen — Munitie

Alle soorten Boeken en Tijdschriften van 2e W.-oorlog

Originele Documenten — Verzetsbladen — Strooibiljetten —

Aanplakbiljetten — Foto's — Films en Projectoren

Gramofoonplaten

Zend- en ontvanginstallaties — Veldtelefoons —

Mijndetectors — Afstandmeters — Kijkers

Privé: J. WINTERS

Goudserijweg 77, Rotterdam, telefoon 010-126297

JACQUES SCHULMAN N.V.

AMSTERDAM-C. - KEIZERSGRACHT 448

Telefoon: (020) 233380 - 247721

NEDERLANDSE- en BUITENLANDSE MILITAIRE PENNINGEN

RIDDERORDEN, ONDERSCHEIDINGSTEKENEN en LITERATUUR

over deze onderwerpen.

Ook leveren wij miniaturen, knoopjes, strikjes, batons

Gevraagd TE KOOP of TE RUIL:

Nederlandse veldfles voor 1940

Patroontassen 1 paar zwart van ± 1900

Zwaluwnesten Infanterie

Zwarte pistooltas ± 1900

Bruine broodzak ± 1900.

Voldoende ruilmateriaal aanwezig

Zoek verder nog contacten om te ruilen.

C.L. van IMPELEN,
Concordiastraat 34
Utrecht. (tel. 030 - 443052)

MARS ET HISTORIA

7e jaargang
nummer 6
maart 1973

De 'NEDERLANDSE VERENIGING TER BEOEFENING VAN DE MILITAIRE HISTORIE', opgericht op 20 augustus 1966 en erkend bij K.B. no.50 van 14 juni 1968, is er voor allen, die zich verdiepen in de studie van geschiedenis, ceremonieel, tradities, uniformen, emblemen, wapens en onderscheidingen van militaire- en semi-militaire organisaties, meer in het bijzonder die van Nederland en de (voormalige) overzeese Rijksdelen.

INHOUD

Bestuursmededelingen

Het Buyskens-eskader — W.E. van Popta

Studieafdeling Militaire Emblemen — B.C. Cats

Artikelen in volgend nummer:

Marinevaandels — F.L. Diekerhoff

Studiekring Militaire Folklore — L. Verhoeff.

BESTUURSMEDEDELINGEN

1. De eerste serie uniformkaarten, bestaande uit acht kaarten met uniformen van het Koninklijk Hollandse Leger van omstreeks 1808 en een beschrijving van de afgebeelde uniformen, die zo duidelijk is, dat de zwart gedrukte kaarten desgewenst zelf gekleurd kunnen worden, kan besteld worden door storting van ƒ 2,-- (niet leden ƒ 2,50) op postgiro 28.55.283 van de voorzitter.

2. Bij overschrijving op de postrekening van de Algemene Bank Nederland te Den Helder is het dienstig het nummer van de rekening van onze vereniging (58.72.29.101 - zie Adressen Dagelijks Bestuur) te vermelden.

3. De Koninklijke Vereniging "Ons Leger" verzocht ons uw aandacht te vestigen op haar postrekening 12.26.68 waarop bijdragen gestort kunnen worden voor het in de Legerplaats Nunspeet op te richten borstbeeld van Generaal Winkelman.
Uw bestuur heeft inmiddels aan dit verzoek voldaan, maar ziet dit meer als een aanmoediging dan als het voor u afdoen van dit verzoek.

4. De excursie aan het Rijksmuseum op 17 februari 1973 is door een twintigtal leden en introducees bezocht. Het weer was die dag bijzonder slecht, maar toch hadden de aanwezigen groot ongelijk, want de rondgang met uitleg was inderdaad zeer bijzonder.

5. De Stichting "Menno van Coehoorn" zal waarschijnlijk op 2 juni 1973 een excursie organiseren naar Haarlem, waar de tentoonstelling ter herdenking van het beleg van Haarlem en verdedigingswerken in de omtrek bezocht zullen worden.
Reeds nu kunnen leden van onze vereniging zich voor deelname opgeven bij de heer H.A. Treu, Bachmanstraat 15, 's Gravenhage.

6. De overgrote meerderheid, die op de Algemene Vergadering kenbaar maakte, dat zij het embleem van onze vereniging in plastic wilde bezitten, is een typisch zwijgende meerderheid gebleken. Tot nu toe hebben buiten het bestuur slechts twee leden een dergelijk embleem besteld.
De prijs blijft (bij voldoende deelname) ƒ 10,-- per stuk.

7. In tegenstelling tot het vermelde op de binnenkaft, verzoekt de redactie tot nader bericht voor de redactie bestemde stukken te zenden naar de heer E.W. van Popta, Columbusstraat 260, 's Gravenhage, tel. 070-46.27.29.

8. Van de Penningmeester:
Op de laatste jaarvergadering (7-10-'72) werd een voorstel tot contributieverhoging van ƒ 15,-- tot ƒ 20,-- m.i.v. 1 januari 1973 aangenomen.
Door verschillende oorzaken verscheen de mededeling hieromtrent eerst in januari 1973 (M. & H., 7e jaargang, nr. 5).
Het bestuur heeft derhalve besloten de contributieverhoging voor het jaar 1973 op vrijwillige basis te stellen. Overmaking van het verhoogde contributiebedrag, dan wel - voor de leden die het oude contributiebedrag van ƒ 15,-- overmaakten - bijbetaling van ƒ 5,-- zal echter zeer op prijs worden gesteld.

8ste en 9de Lijst van aanvullingen en wijzigingen op de ledenlijst 1972.

Aanvullingen

385.	Mur, N Technicus	Dr. A. Schweitzerlaan 84 Barneveld	5,11	X
386.	Breukelen, W.J.J. van Majoor der Mariniers	Heulestein 16 Linschoten (Utrecht)	-	-
387.	Dersjant, P.J.	Almondestraat 57 Rotterdam	-	-
388.	Bakker, B.	Baroniestraat 27 B Rotterdam	4 (NL), 5(NL), 19 en 20	-

Wijzigingen:

20.	Nicolas C.B.	oud adres:	Ambachtstraat 12, Krimpen aan de IJssel.
		nieuw adres:	Carawaraweg 91, Curacao (tegen binnenlands tarief via Amsterdam-Cs-Koninklijke Marine).
85.	Bruijn, C.A.	oud adres:	Frans Halslaan 51, Oegstgeest.
		nieuw adres:	Meidoornstraat 88, Zevenaar.
144.	Arons, A. Th.	oud adres:	Zwarte Kijkerweg 2, Apeldoorn.
		nieuw adres:	Prins Clausstraat 17, Vaassen.
187.	Telders, Mr. A.	oud adres:	Kleine Haagse Kade 62, Gorinchem.
		nieuw adres:	Wijnkoperstraat 133, Gorinchem.
217.	Booden, G.Q.	oud adres:	Schoonveld 50, Rotterdam 23.
		nieuw adres:	Revius Rondeel 52, Capelle aan de IJssel.
259.	Berghuys N.	oud adres:	Storm van 's Gravesandeweg 44a, Wassenaar.
		nieuw adres:	Francoise de Lanoistraat 12, Buren (Geld.)
262.	Kramer, H.A.	oud adres:	NAK-NORTHAG, Napo 861, Utrecht-veldpost.
		nieuw adres:	van Polanenpark 154, Wassenaar.
266.	Spronk, O.M.A.	oud adres:	van Ostadestraat 358, 's Gravenhage.
		nieuw adres:	Repelaarstraat 46-2, 's Gravenhage 2006.
284.	Talens, M.	oud adres:	Tannhäuserstraat 319, Apeldoorn.
		nieuw adres:	Salomonszegel 115, Apeldoorn.
317.	Honing, P.	oud adres:	Johan Willem Frisostraat 11, Castricum.
		nieuw adres:	Oranjelaan 7, Castricum.
341.	Alken, J.D.	oud adres:	Pijnackerplein 27, Rotterdam
		nieuw adres:	Huizerweg 13, Blaricum.
366.	Hasenbos, P.J.	oud adres:	St. Berbulphuslaan 4, Eindhoven.
		nieuw adres:	Echternachlaan 626, Eindhoven.

Opzeggingen per 1 januari 1973:

21.	Pijl, Mac. G.G. van der	P.M.T., Meppelerweg 61, Steenwijk.
82.	Spaan, J. van der	Zwolseweg 254, Apeldoorn.
247.	Sabel, H.G.H.	Dr. Berlagelaan 92, Eindhoven.
322.	Cattenburch, G.A. van	Willem Klooslaan 50, Hazerswoude-Rijndijk.
334.	Ceulen, J.A.E.M.	Sportlaan 312, 's Gravenhage.

HET BUYSKES-ESKADER

Troepenvervoer naar Oost-Indië 1814-1816

Het Nederlandse eskader, onder bevel van schout bij nacht A.A. Buyskes op 29 oktober 1815 van Texel's rede vertrokken met enige duizenden troepen en ambtenaren - ter overname van een deel onzer voormalige bezittingen in Azië - was illustratie van een zwak gevoerde politie en van beperkte maritieme middelen.
Uit het verloop van mijn verhaal zal blijken waarom.
Na praktisch twintig jaren Franse overheersing, moest Nederland een grote mogendheid worden, sterk genoeg om op het vaste land van Europa politiek en militair een rol te spelen. Daartoe had het in belangrijke mate de hulp nodig van de toenmalige grote mogendheden. Om de lage Landen aan de Noordzee, leeggeplunderd en ontredderd, uit hun diepe armoede op te heffen, zouden - zo werd door de grote mogendheden bepaald - *Nederland en het latere België tot één staat moeten worden verenigd.*
Een andere zaak was, dat onze door Engeland veroverde koloniën, gelegen in Azië en Amerika, aan hun voormalige bezitter zouden worden teruggegeven, een zaak tussen Groot Brittanië en het herboren Nederland, hetgeen een punt van langdurige discussie is geweest.
Nederland moest, zo zeiden we, een grote mogendheid worden: politiek, militair, economisch. Dat ideaal lag onze toenmalige regering wel. Ik vraag mij af, of ons volk hiervoor rijp was, of het over mensen beschikte, bekwaam, met voldoende doorzicht in de buitenlandse en koloniale politiek. Het was ook een haast bovenmenselijke taak.
Onze staatslieden moesten voldoende doorzicht hebben, ook als het moest om tegen bepaalde aanbiedingen neen te kunnen zeggen. Ik denk aan de vereniging met België; ook denk ik aan het Franse maritieme materiaal tot opbouw ener staatsmarine, als een soort herstelbetaling ons toegewezen. De regering leefde teveel in afwachting. Zij was ook te naïf en te onervaren. Wij waren als blijde kinderen die wat kregen. Wat wil je als je twintig jaren lang onder vreemde druk en uitpersing hebt geleefd!
Wanneer ik het Buyskes-eskader in zijn voorbereiding en organisatie nader wil bezien, ben ik verplicht het beeld te plaatsen in een bepaalde omlijsting. In dat ene eskader *heeft de regering alles willen proppen; politiek de commissarissen generaal; militair* de troepen èn hun topfunctionarissen; vervolgens de ambtenaren, al zijn de meeste van hun later met een afzonderlijk schip vertrokken. Nautisch gezien, wat het een vloot van over het algemeen slechte bijna onzeewaardige schepen, waar ook nog vrouwen, kinderen en babies werden ondergebracht. Zelfs de dienstboden ontbraken niet.
We spreken over het herstellende Nederland.
Allereerst moet ik opmerken, dat de energie van het Nederlandse volk na de Franse bezetting(1795-1814) verre ten achter stond bij de kracht en het geloof in herstel en wederopbouw van datzelfde volk na de Duitse bezetting (1940-1945).
Waar geloof, of liever, waar voldoende zicht, inzicht ontbreekt een nieuwe toekomst op te bouwen, nl. een nieuw volk te worden, nieuwe mogelijkheden te scheppen uit oude bronnen van zijn bestaan, zaken op nieuwe wijze aan te pakken; waar dat alles in het begin van de vorige eeuw in belangrijke mate ontbrak, waren voor herstel en wederopbouw in strikt economische en sociale zin weinig mogelijkheden.
Wij kunnen vrijwel aannemen, dat in de eerste tien à twintig jaren nà onze bevrijding van een economische vooruitgang weinig sprake was.

Eerst in 1824 kwam door persoonlijke invloed van koning Willem I de Nederlandse Handelmaatschappij tot stand, een organisatie op handels-, economisch- en monetair gebied. Een bepaalde vorm van voortzetting van de Vereenigde Oost-Indische Compagnie. Echter haar eenzijdige politiek van landingsubsidies aan schepen boven een bepaald charter, heeft - ondanks de stimulans voor scheepsbouw en scheepvaart bijna een halve eeuw lang - mede tot gevolg gehad, dat in de jaren zeventig van de vorige eeuw onze koopvaardijvloot in haar betekenis tot het wereldvervoer veel heeft moeten derven; mede omdat onze zeelieden en onze handel te eenzijdig op Indië waren gericht.
De Nederlandsche Handelmaatschappij was niet een rederij, zij charterde schepen onder bepaalde voorwaarden. Trouwens indien de vlootpolitiek van de N.H.M. niet gesteund was door het Cultuurstelsel - in 1830 voor de landbouw op Java in het leven geroepen - we zouden nooit dat massavervoer van Indische producten hebben gehad.
Ik wil er maar mee zeggen, dat de economische en maritieme opbouw van Nederland na de Franse tijd jaren lang een onnatuurlijk karakter heeft gehad. Daarbij was het Cultuurstelsel een verkapte slavernij.
Ik keer terug tot de marinepolitiek van 1815 en het troepen- en ambtenarenvervoer.
Uit het vervolg van mijn verhaal zult u zich waarschijnlijk verwonderen over de weinige voorbereiding die onze regering aan de dag heeft gelegd met het oog op de ontvangst van enige duizenden mannen, vrouwen, en kinderen in Indië.
Ik bedoel nl. het kwartier maken, dat toch aan zo'n ontvangst ver weg vooraf behoort te gaan. Hoe en waar breng je die troepen onder en welke vragen van huisvesting en milieu komen daar aan te pas? Het is mogelijk, dat dit weinige kwartier maken het gevolg is geweest van de houding van Groot-Brittannië ten opzichte van de overdracht van "Java en Onderhorigheden". Dat neemt niet weg, dat wij een zwakke politiek voerden. Hoe hebben de zaken zich ontwikkeld, politiek en maritiem?
Op 31 maart 1814 was Parijs door de Russen en Pruisen bezet. Op 11 april tekende keizer Napoleon het Verdrag van Fontainebleau en deed afstand van de troon. Deze 3e mei werd hij gevankelijk naar Elba gebracht. Na deze gebeurtenissen kon 30 mei 1814 te Parijs de vrede worden getekend tussen de Verbonden mogendheden en Frankrijk. Op de Vredesconferentie hadden wij weinig invloed. De mogendheden hadden het voor het zeggen.
Op 2 mei 1814 was in het herstellende Nederland de eerste buitengewone vergadering van wat men zou kunnen noemen een soort Staten Generaal onder de nieuwe Grondwet, door de souverein vorst geopend. In zijn toespraak deelde de vorst mede, dat "de bezetting der koloniën dadelijk moest worden voorbereid".
Maar de vredesacte van Parijs, vier weken later tot stand gekomen, zweeg hierover. Slechts sprak het Tractaat in een ververwijderd verband, dat mogelijk in deze richting zou kunnen wijzen.
"Volgens artikel 15 van het vredestractaat ontving Nederland, behalve de schepen en arsenalen van Holland, waarbij die van Texel uitdrukkelijk genoemd werden, nog een derde van de schepen, het geschut en de scheepsbehoeften, die in de afgestane plaatsen, dus ook te Antwerpen voorhanden waren."
Deze mededeling die ik aan Backer Driks ontleen, vraagt enige toelichting.
Het Tractaat spreekt nl. ook over "de schepen van Texel".
Er was een Nederlandse admiraal, C.H. Ver Huell, die de algemene geestdrift van het Nederlandse volk over het vertrek der Fransen niet deelde. Zijn persoonlijke verbondenheid aan de Franse keizer - zoals hij meende - door zijn eed van trouw, gaf Ver Huell geen vrijmoedigheid de vloot onder Texel gelegen aan het Nederlandse bewind over te dragen.

Deze houding van de admiraal valt - afgedacht van tijdverlies - om twee redenen te betreuren: ten eerste werd een deel van de vloot inclusief walinstallaties en scheepsbenodigdheden, officieren en manschappen onttrokken aan onze nieuwe zeemacht.
In de tweede plaats moest - tengevolge van zijn starre onvaderlandse houding - het nieuwe bewind een man missen die in tact en bekwaamheid - ik overdrijf niet - uitstak boven zijn collega's zeeofficieren. Hoewel, achteraf gezien, het mijns inziens van onze regering niet verstandig is geweest, Ver Huell uit te schakelen - na verloop van tijd zou blijken, dat ons land met hem gediend zou zijn - is het te begrijpen. Vooral speelde daarbij zijn daad tijdens het isolement van Den Helder, op zijn bevel twee jonge officieren naar Napoleon in Frankrijk te zenden, die met de boodschap terugkwamen de vloot nog zes weken voor de keizer vast te houden. Bovendien lagen in het Nieuwediep twee Franse fregatten, waarvan de commandanten zich in het fort La Salle bevonden, onder speciale bescherming van de Nederlandse admiraal.
Eerst op 4 mei 1814 - ruim vier maanden na aankomst van de Prins in ons land - gaf de admiraal de vloot en de overige door hem in Den Helder bezette versterkingen aan het Nederlandse bewind over. Het zijn vooral twee militairen geweest die de besprekingen met de admiraal Ver Huell hebben gevoerd, nl. de generaal majoor C.F. de Jong, bevelhebber van het 2e militaire arrondissement, vertegenwoordiger van het militair bestuur in Noord-Holland; en de marine brigadier J.C. Wolterbeek, aan wie de overname van het eskader in Den Helder door de regering was opgedragen.
Het Ver-Huell-eskader bestond uit negen linieschepen, waarvan vier bodems niet van geschut waren voorzien; voorts twee fregatten, de twee genoemde franse fregatten, een korvet, en een oorlogsbrik.
Behalve deze waren een aantal kleine vaartuigen met de vloot verbonden.
Uit de vloot in Den Helder is het Buyskes-eskader samengesteld.
Gezien de belangrijkheid die ik in uw kring mag verwachten over deze zaak - een admiraal die zich door zijn eed van trouw persoonlijk aan keizer Napoleon verbonden voelt en daarom een vloot vasthoudt - verwijs ik - voorzover u er niet van op de hoogte mocht zijn - naar literatuur. Allereerst heeft zijn neef de kapitein luitenant Q.M.R. Ver Huell in zijn tweede deel "Het leven en karakter van Carel Hendrik Ver Huell" over deze aangelegenheid geschreven. Voorts verwijs ik naar J.C. Mollema" De Krijgsmanseed van admiraal Ver Huell 1764-1845. Marineblad 1941.
Q.M.R. Ver Huell was 1e officier
Na overlijden van de commandant, de kapitein t.z. D.H. Dietz, werd Ver Huell commandant.

Teruggave onzer koloniën.

Ik wil het een ogenblik hebben over politieke achtergronden van de teruggave van onze koloniën. Er zijn drie conferenties geweest die kort na het herstel van Nederland van bijzondere betekenis waren. We noemden reeds de vrede van Parijs. Vervolgens heb ik het oog op het Wener Congres van 18 september 1814 tot 9 juni 1815 onder leiding van de Oostenrijkse staatsman prins Metternich.
Als derde conferentie wil ik noemen - deze conferentieligt tussen beide genoemde in - de besprekingen die hebben geleid tot het Verdrag van Londen, 13 augustus 1814.
Hierbij werd door de Britse regering bij Koninklijke Verordening aan de Engelse luitenant gouverneur generaal van Java en Onderhoorigheden, Sir Thomas Stanford Raffles, de teruggave bevolen van het gebied waarover hij landvoogd was.
De Britse regering legde deze lastgeving neer in wat genoemd wordt de Warrants.

Zoals bekend was Raffles een tegenstander van de teruggave en heeft hierin ook behoorlijk tegengewerkt. Nederland mag van twee dingen van geluk spreken: ten eerste, dat in 1814 de Britse gouverneur generaal admiraal Lord Minto overleed; in de tweede plaats, dat Sir Raffles in Batavia werd opgevolgd door de landvoogd Fendall.
De nieuwe gouverneur kwam 8 maart 1816 te Batavia.
Vier dagen later gaf Raffles het bewind over, anderhalve maand vóór dat onze eerste schepen met troepen in Batavia aankwamen.
Bij de besprekingen in Londen over de teruggave der voormalige koloniën zijn ook Kaap de Goede Hoop en Ceylon ter sprake geweest.
Van te voren stond vast, dat Engeland deze bezittingen, wenste te behouden.
Uit besprekingen en daarbij behorende correspondentie blijkt, dat het niet alleen de Engelsen waren die hun standpunt bepaalden.
Het was ook de houding van de Nederlandse regering zich al te gemakkelijk neer te leggen bij de Britse voorstellen. Zowel de souverein vorst als van Hogendorp hebben weinig zwaar geschut in stelling gebracht voor het behoud van de Kaap en Ceylon.
In een Nota van 17 juni 1814 zag van Hogendorp zowel in Ceylon als in de Kaap wat hij noemde "kosten veroorzakende bezittingen".
Ik ontkom niet aan de indruk, dat onze regering zo nu en dan zich half opstelde tegen de Engelse diplomaten waarmede zij zich moesten verstaan. Veel wat de Britten 'schonken" werd als een soort gunst gevoeld. De souverein vorst was ook niet altijd even gelukkig in het benoemen van zijn ministers, hij hechtte veel waarde aan namen en titels.
Een naam als Falck voor secretaris generaal vond de vorst te gewoon. Daarentegen benoemde hij A.W.C. van Nagell van Ampsen tot minister van buitenlandse zaken.
Geen gelukkige keus. Een man die beschreven staat als weinig waarde te hechten aan onze Aziatische bezittingen, en weigerde het verdrag van 13 augustus in Londen te tekenen, omdat de West-Indische koloniën Demarary, Essequibo, en Berbice ons niet ten deel vielen, koloniën waaruit hij meende weer een soort slavenhandel op te kunnen bouwen.
Een andere functionaris, ook geen sterke figuur, was Mr. Hendrik Fagel, onze ambassadeur in Londen, n.b. een man met een sleutelpositie voor de zaak der teruggave.
Voor allerlei bijzonderheden over deze mensen, hun staat van dienst, beleid, enz., verwijs ik naar het boek van P.H. van der Kemp "De teruggave der Oost-Indische Koloniën". In deze prachtige studie kunt u veel vinden over militairen uit die tijd.
Hij was de man die over staatkunde na de Franse tijd heeft geschreven, minitieus de archieven doornam en journalen der schepen bestudeerde.
Met het oog op de teruggave en de betekenis die sommigen eraan hechtten wil ik op een belangrijke Nota wijzen aan de souverein vorst gericht.
Hierin staat in gewoon Nederlands "dat wij niet verstandiger konden doen dan al onze koloniale rechten te verkopen, wijl droevige ondervinding ons heeft geleerd, dat de nodige bescherming daarvan in tijd van oorlog ondoenlijk is, zodat het eigendom van het een en ander als onzeker en precair moet worden aangemerkt."
Ik zou zeggen, hier beluisteren wij een profetie die in 1942 in vervulling is gegaan.
"Het is waar, zegt van der Kemp, dat de in deze memorie neergelegde grondgedachte gelukkig niet werd gevolgd, doch de geest ervan zal enigszins door onze onderhandelingen heen, geleefd hebben". De Nota over verkoop onzer koloniën werd dan ook niet als een onderhandse mededeling ter zijde gelegd, doch gelijk met andere stukken van de ambassadeur Falck aan het departement van Buitenlandse zaken in Den Haag gezonden.

In de onderhandelingen over teruggave der koloniën hadden wij met Engelse staatslieden te maken als Castlereagh, Canning, beide ministers in het kabinet Liverpool. Het waren Torries, die wisten wat zij wilden. Daartegen waren de souverein vorst en zijn ministers niet alleen niet opgewassen, zij wisten niet wat zij wilden.
Het is de schaduwzijde van een volk in herstel, een herstel, dat vele jaren op zich laat wachten, waarvan de regering in handen komt van mensen, die te lang buiten de zaken bleven en daardoor de vereiste kennis en het juiste inzicht missen.
Deze gedachte van de Engelse historicus Macaulay illustreert in vele opzichten de politiek in de jaren na 1813. Je verwondert je, dat van de onderhandelingen over teruggave onzer koloniën nog zoveel terecht is gekomen. Of was het toch beter geweest, indien Nederland na de Franse tijd geen koloniale mogendheid zou geweest zijn?
Ik geloof, dat we deze vraag ontkennend moeten beantwoorden.

Mr. J.C. van der Hoop minister van Marine

Na de franse tijd kwam onze zeemacht onder een Ministerie, eigenlijk onder twee ministeries: dat van Marine en Koloniën.
Meermalen hebben beide ministeries een eenhoofdige leiding gehad.
In 1815 werd de toen 73 jarige Mr. Joan Cornelis van der Hoop onze eerste minister van Marine. Van Hogendorp heeft de souverein vorst afgeraden deze man te benoemen, hij vond hem niet de aangewezen persoon aan de top te staan van de reorganisatie van de vloot. De vorst die zich aan namen hechtte koos wel de vroegere fiscaal van de Amsterdamsche Admiraliteit. Een man die twintig jaar uit de zaken was geweest, en die een marine-organisatie gekend had onder geheel andere verhoudingen. Tot zijn dood toe in 1825 is van der Hoop minister gebleven. Ik weet niet wie van Hogendorp op het oog had, toen hij de souverein vorst adviseerde voor de marineportefeuille.
Ik denk hier met name aan admiraal Ver Huell, een man met organisatievermogen, met een groot begrip voor strategische plannen. Een man die, gezien zijn persoonlijkheid het vertrouwen had teruggekregen.

Commissarissen generaal en de commissie Nahuys

In 1814 was de Nederlandse regering zich nog niet bewust welke moeilijkheden haar te wachten stond alvorens Buyskes met zijn vloot en troepen naar Indië kon vertrekken. Zij ging voort - en dat was juist - maatregelen te treffen tot overname van onze koloniën. Bij souverein Besluit van 22 september 1814 werden drie commissarissen generaal benoemd, die in Batavia aangekomen namens onze regering de koloniën zouden overnemen. De drie functionarissen waren Mr. A.G.Th. Baron van der Capellen, die tevens als de nieuwe gouverneur generaal van Nederlandsch-Indië zou optreden.
De tweede commissaris generaal was Mr. C.Th. Elout; terwijl als derde Mr.H. Warner Muntingh zou fungeren. "In aanmerking nemende, zo zegt het Besluit, dat het tijdstip niet verre meer af is, waarop de schikkingen met het Engelsche gouvernement omtrent de teruggave der Nederlandsche koloniën zullen worden voltooid en tot stand gebracht, en mitsdien met een dubbel vertrouwen kan worden voortgegaan in het voorbereiden van alles wat vereist zal worden om het vaderland en commerciële ingezetenen (hen) zodra mogelijk genot te doen hebben van het vrij en zeker bezit dier koloniën.
Dit staatstuk van 22 september 1814 getuigt van iets te groot optimisme.
Er kwam nog heel wat kijken voor de troepen en ambtenaren waren vertrokken, overgebracht en geland. Pas een jaar later zou het eskader vertrekken.

Het souverein Besluit werd achterhaald door eenzelfde staatsstuk van 20 november 1814, waarin vermeld wordt, dat "bij nadere overweging aan het belang van een onbevangen onderzoek der zaken in Indië, ten verzoeke van de commissaris generaal Mr. Elout, de benoeming van Mr. Warners Muntinghe is ongedaan gemaakt". Warners Muntinghe was een goede bekende van Raffles,, mogelijk was dit een bezwaar hem thans tot commissaris generaal te benoemen. In zijn plaats werd de schout bij nacht A.A. Buyskes benoemd. Deze vlootvoogd was twee maanden tevoren als commandant van het eskader naar Java aangewezen en later tot commandant der zeemacht in Oost-Indië, onze eerste commandant der zeemacht aldaar, een functie die tot 1 januari 1951 is gehandhaafd in ons Indisch maritiem beleid.
Het was in het laatst van 1814, de organisatie van eskader en troepen was in een stadium gekomen dat men het vertrek in de eerste maanden van 1815 mocht verwachten, dat de Nederlandse regering eindelijk het besluit nam een commissie te benoemen, die terstond naar Indië moesten vertrekken, "teneinde het Britse Bestuur op Java van de aanstaande komst der onzen kennis te geven, en aldaar de nodige voorbereidingen te treffen." Deze Commissie bestond uit de heren H.G. Nahuys, voorheen administrateur van de Houtbossen op Java. Een man die in militaire dienst in Indië was geweest en het tot een hogere rang heeft gebracht. Nahuys heeft met de latere generaal de Kock - die we nog zullen ontmoeten in september 1811 gevochten tegen de Engelsen op Java, het waren Britse troepen door de admiraal Lord Minto geland.
Na de kapitulatie van de gouverneur generaal Janssen zijn Nahuys, de Kock en Janssens in Britse krijgsgevangenschap geraakt.
Het tweede lid van genoemde commissie voor kwartier maken op Java is de luitenant kolonel der genie J.C. Schultze; de derde man in deze groep is de arts C.H. Asmus.
Zij vertrekken 28 december 1814 met het Amsterdamse koopvaardijschip "Arinus Marinus" van Hellevoetsluis naar Indië. Er zijn vele passagiers voor Java aan boord.
De volgende nacht lijden zij schipbreuk op de Nederlandse kust. Alle opvarenden worden gered. Daar stond de Commissie! Wat nu?
Bij souverein besluit werd bepaald, dat de Commissie met het oorlogskorvet "Iris" naar Indië zal afvaren. Alles ging in die tijd langzaam. In maart 1815 zouden ze vertrekken. Maar . . . . 1 maart komt het bericht, dat keizer Napoleon in Frankrijk is geland, en met zijn troepen - toen ze hem zagen liepen ze over - oprukt naar Parijs.
Alle plannen voor overname lagen teniet. Er zou weer opnieuw gevochten moeten worden. Nahuys meldt zich bij zijn wapen, hij vecht straks bij Quatre Bras en ontvangt het Willemskruis der Militaire Willemsorde 4e klasse. Als ik even de lijn door mag trekken: Nahuys overleed in 1839 - hij was toen lid van de Raad van Indië - en had de militaire rang van generaal majoor titulair.
Toen na de slag bij Waterloo Napoleon inderdaad verslagen was en naar St. Helena werd overgebracht, kwam de rust in Europa terug, en kon ook weer aandacht worden geschonken aan de teruggave van onze koloniën.
De commissie voor kwartiermaken, die ontbonden was, kwam opnieuw tot leven. Een nieuw Koninklijk Besluit kwam af. In maart had de souverein vorst de titel van koning aanvaard. Nahuys verzocht op eigen gelegenheid naar Indië te gaan, en niet, zoals bepaald was, gelijk met de overige commissieleden en de commissarissen generaal.
Hij zou dezelfde dag uitzeilen als het eskader het Nieuwediep verliet, 29 october.
Het schip zou echter de Kaap niet aanlopen, het eskader wel, hij hoopte hierdoor eerder in Batavia te zijn. Nahuys arriveerde 5 maart in Batavia, drie dagen voor de nieuwe Engelse landvoogd aankwam. Hij heeft zeer veel goed werk gedaan. De eerste schepen van het eskader kwamen 27 april 1816 te Batavia. We zullen hier nader van horen.

DE WARRENTS

Ik loop even op het vertrek van het eskader vooruit en bepaal mij tot - wat men noemt - de WARRENTS, officieel de Britse machtiging aan de luitenant gouverneur generaal van Java en Onderhorigheden, zijn gebied aan onze commissarissen generaal over te dragen. Toen op 29 october 1815 het eskader Nederland verliet, waren de officiële stukken voor de overname in Londen nog niet getekend. De troepen vertrokken maar vast, zo u wilt: eindelijk!

Ik volg de gegevens van van der Kemp. October 1815, zelfs die maand had de ondertekening nog niet plaats gehad. Onze gezant in Londen, Fagel, werd door de regering in Den Haag nogmaals opgedragen het Britse ministerie over het uitblijven der stukken te interpelleren. Fagel liet de Britse minister van Buitenlandse zaken, Castlereagh, weten, dat het eskader in zee was, en dus de commissarissen generaal onderweg naar Java. Fagel drong op spoedige ondertekening aan. Eerst 20 november - bijna een maand na het vertrek van het eskader - had de ondertekening plaats. Op 8 december meldde Fagel, dat hij de vorige dag de getekende stukken had gezien. Toen eindelijk onze ambassadeur de afschriften der Warrents ontving, gingen de originele stukken niet naar Den Haag. Ze werden nagezonden naar Zr. Ms. linieschip "Braband", een der schepen van het eskader, dat wegens belangrijke bodemschade in Portsmouth in reparatie lag. Het plan was, dat het schip de reis in januari 1816 zou voortzetten, vandaar dat aan de commandant van dit oorlogsschip de stukken werden toevertrouwd. Niet alleen Zr. Ms. "Braband" had bij vertrek van Texel de grond geraakt, eveneens Zr.Ms. fregat "Maria Reigersbergen" was hetzelfde overkomen, en moest Falmouth binnen lopen de schade te herstellen. Toen bleek, dat de "Maria Reigersbergen" eerder dan de "Braband" zou vertrekken, werden de Warrents naar dit schip verzonden en aan de commandant overhandigd. Dit oorlogsfregat kwam eerst 26 october 1816 - bijna een jaar na vertrek van Texel - in Batavia. Daar werden de stukken de schout bij nacht Buyskes (als commissaris generaal en commandant van het eskader) overhandigd.

Niet alleen Buyskes moest de stukken zien; belangrijker nog was, dat Lord Moira, de Britse gouverneur generaal te Bengalen inzage kreeg.

Deze functionaris ontving de stukken 2 juni 1816. Door snel doorzenden bereikten zij 4 juli 1816 Batavia.

Toen de schepen langzamerhand te Batavia kwamen, waren de Warrents nog niet aanwezig, wat hier en daar moeilijkheden heeft gegeven. Zelfs werden de troepen van Zr.Ms. "Amsterdam" geweigerd te landen.

Een ernstige slordigheid van de zijde van het ministerie van Marine is geweest, dat de benodigde goederen voor troepen en ambtenaren aan boord van de schepen niet waren voorzien van cognossementen (vrachtbrieven) en manifesten, lijsten waarop de goederen staan vermeld. Hierdoor had men geen controle op de goederen die werden verscheept.

Instructie tot vertrek van het eerste eskader

Bij Koninklijk Besluit van 10 october 1815 werd aan de commandant van het eskader de volgende instructie gegeven: "Bij de eerst voorkomende gunstige gelegenheid van weer en wind, welke na de 15de october waaien zal", moeten de schepen zee kiezen. De vlootvoogd zal al het mogelijke doen om de reis te bespoedigen. Zo er schepen onderweg achter blijven, moet de commandant in overleg met de C.C.G.G. doorgaan met de best bezeilde schepen om de verversingsplaatsen te bereiken, zijnde naar keuze van de vlootvoogd, mogelijk een der havens in Brazilië, of aan de kust van Zuid-Afrika.

Vice admiraal A.A. Buyskes

Foto's 1 t/m 4 zijn van het Bureau Maritieme Historie Marinestaf

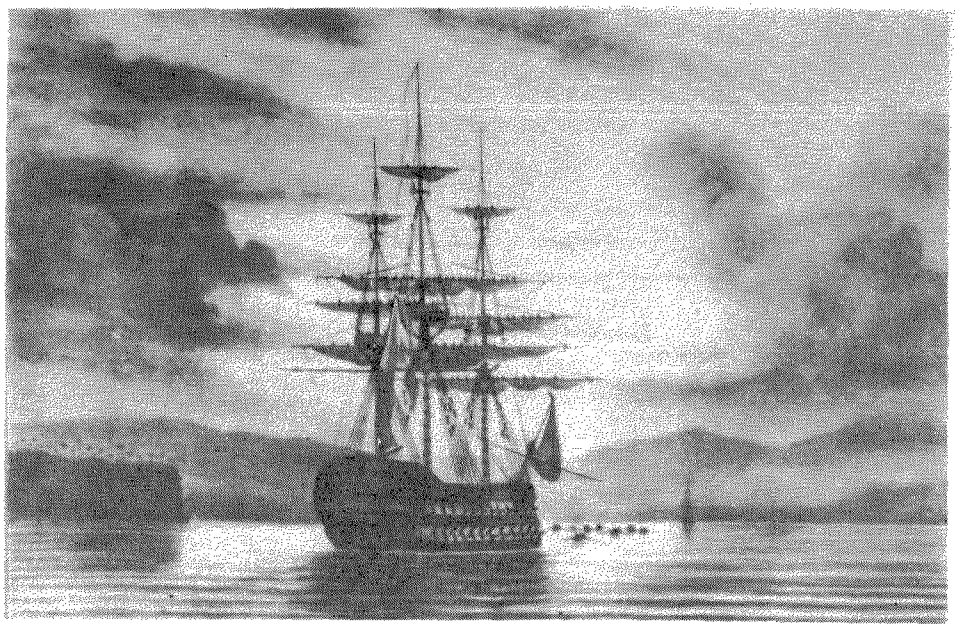

Linieschip "Admiraal Evertsen"

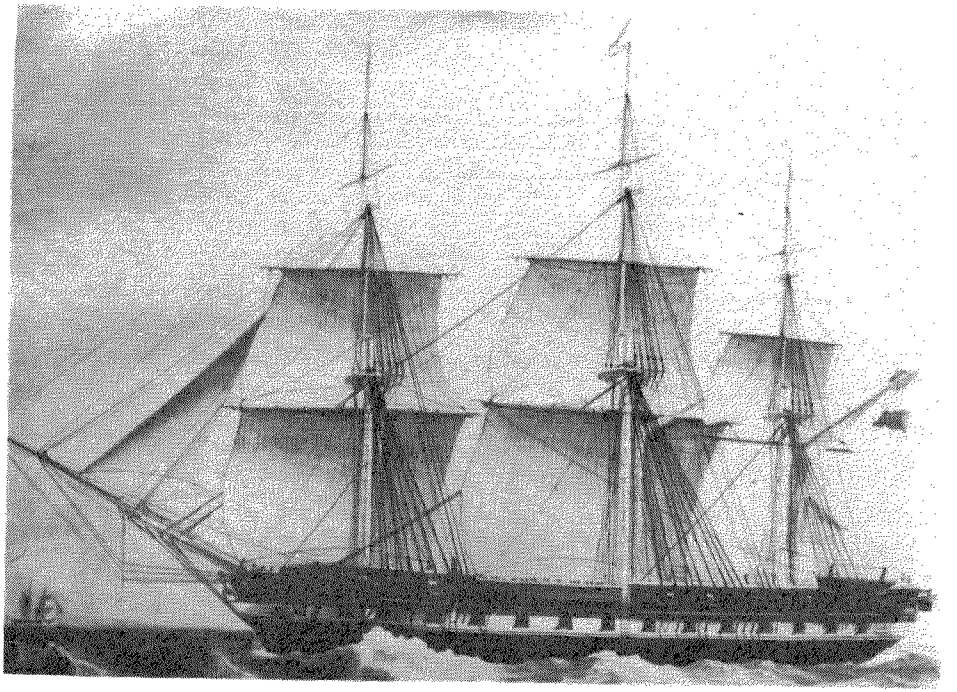

Oorlogsfregat "Sambre" 1821

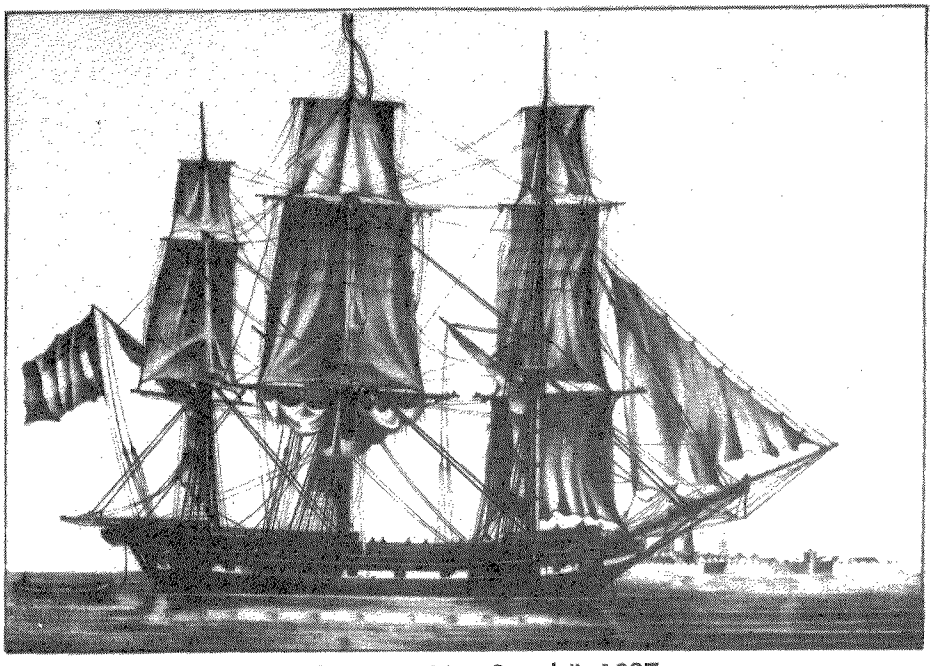

Oorlogskorvet "Van Speyk" 1827

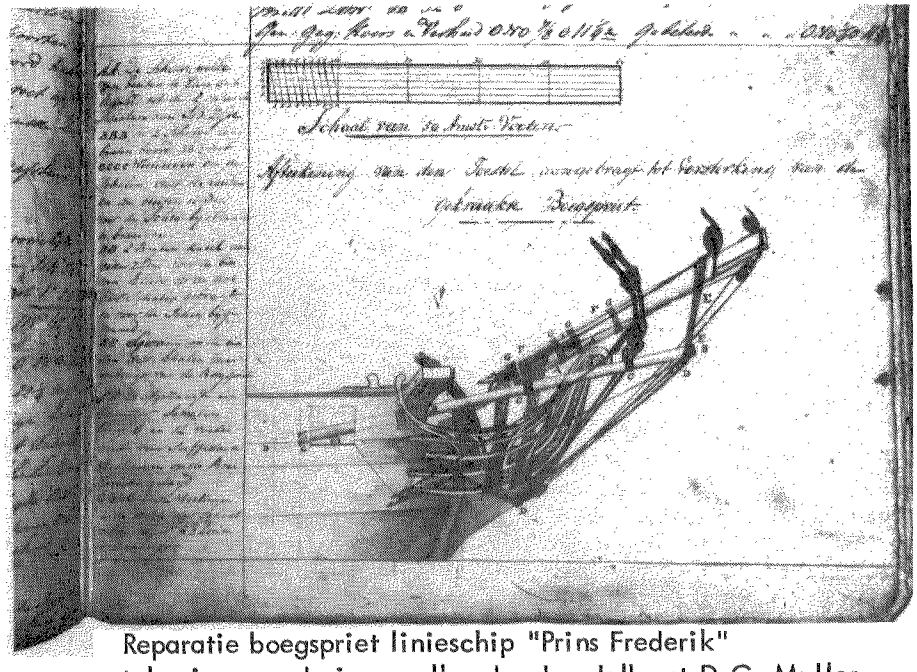

Reparatie boegspriet linieschip "Prins Frederik"
tekening van de journaalhouder de adelborst D.G. Muller.

Het eskader bestond uit vier linieschepen, een fregat, een korvet en een brik. Tegelijk zouden enkele koopvaardijschepen, door de regering gevorderd, de reis naar Batavia ondernemen. Vlaggeschip was Zr.Ms. Admiraal Evertsen, waar aan boord, behalve de schout bij nacht ook zijn ambtgenoot de commissaris generaal Mr. Elout zich bevond. Aan boord van Zr. Ms. linieschip "Amsterdam" bevond zich de derde C.G. Mr.Dr. van der Capellen, de nieuw benoemde gouverneur generaal, zoals we zagen.
Hij was een zoon van Jhr. Mr. Alexander Philip van der Capellen, kolonel der cavalerie en Jkvr. Maria Taets van Amerongen. De nieuwe G.G. was tevens opperbevelhebber van land- en zeemacht beoosten Kaap de Goede Hoop.
Aan boord van Zr.Ms. Admiraal de Ruyter was de luitenant generaal C. Anting, bevelhebber van de troepen. Hij stond bekend als een moeilijk mens, eigenzinnig, een man die meermalen in conflict kwam door de bevelvoering met de G.G.
Van der Capellen op zijn beurt nam het opperbevelhebberschap hoog op.
Zijn jaarlijks tractement was inclusief representatie en uitrusting ƒ 34.000,--.
Aan boord van Zr.Ms. "Braband" was generaal majoor H.M. Baron de Kock.
Zijn jaarinkoem was ƒ 18.000,-- inclusief representatie en uitrusting. Hendrik Merkus Baron de Kock was in 1794 in Franse dienst als 2e luitenant bij de staf van generaal Daendels. In 1800 was hij secretaris van de vloot in de rang van luitenant ter zee. In mei 1802 kapitein ter zee, het volgende jaar secretaris bij het Hollandse flottilje onder vice admiraal Ver Huell, mei 1804 chef van de staf van het flottilje; 1806 opper-equipagemeester in Oost-Indië; 1807 adjudant generaal bij de gouverneur generaal A.H. Wiese. Hij bleef tot 1811 op Java en was chef van de generale staf onder gouverneur generaal Janssens, raakt in Engelse krijgsgevangenschap en keerde in 1813 in het vaderland terug. In 1814 kolonel titulair van het 8ste regiment infanterie; 1815 generaal majoor, en benoemd tot ridder in de militaire Willemsorde 3e klasse. Thans op weg naar naar Indië, daar bleef hij tot juni 1830.
De generaal de Kock is commandant geweest van het Indisch leger, gouverneur generaal van de Molukken. Tijdens het gouverneur generaalschap van Du Bus de Gisignies was de generaal de Kock luitenant gouverneur generaal. In 1824 werd hij benoemd tot luitenant generaal. De Kock is minister van Binnenlandse zaken. Zijn enige dochter was gehuwd met-ik meen- de luitenant generaal Jhr. F.V.H.A. de Stuers.
De Kock overleed te 's Gravenhage, 12 april 1845, bijna 66 jaar oud. Zijn leven en staat van dienst is uitvoerig vermeld in het tijdschrift "Handelingen en Geschriften van het Indisch genootschap" 2e jaargang bladz. 381-393.
Ik stel het op prijs thans na te gaan het vervoer der troepen, verdeeld over de schepen van het eskader. In totaal werden - het vervoer van de "Braband" niet meegerekend - bijna 2100 man aan troepen verscheept; de bemanningen op de schepen meegerekend bedroeg dit aantal 3400 man. De "Braband" had 1252 man, equipageleden meegeteld, aan boord, 15 vrouwen en 9 kinderen. In totaal geeft dit een aantal van ruim 3600 mensen die met een eskader van Texel's rede naar Java werden overgebracht, gemiddeld aantal troepen op elk linieschip bedroeg tussen de 500 en 650 man; fregat "Maria Reigersbergen" had 200 man troepen aan boord; de korvet en de brik elk 90.
Aan boord van de drie door de regering gevorderde koopvaardijschepen was o.m. personeel ondergebracht bestemd voor de z.g. Constructiewinkel te Surabaja. Ook het materiaal voor deze artillerie-inrichting werd overgebracht. De Constructie-winkel was opgericht door de Gouverneur Generaal Daendels in 1808, directeur was destijds de kapitein der artillerie Johan de Frees.
Het troepenvervoer had dus plaats met oorlogsschepen, vanwege gebrek aan voldoende en goede koopvaardijschepen.

Om op de oorlogsschepen ruimte en gewichten uit te sparen werden zij - wat men noemt - enflûte bewapend. Uit het tussendek, dat bij linieschepen bestemd is voor de zwaarste batterij, werden alle kanonnen verwijderd; terwijl uit het kuildek, een dek hoger - waar de batterij van het tweede kaliber was opgesteld - een deel daarvan.
Het fregat, dat één dek minder heeft dan het linieschip, heeft zijn zwaarste batterij in het kuildek staan. Een linieschip normaal bewapend met 73 stukken houdt enflûte aan kanons over plm. 20: 18 stukken van achttien pond; twee stukken geschut (jagers genaamd) geplaatst op bak, elk van acht pond.
Een enflûte bewapend oorlogsschip had voor de thuisreis nog ruimte en gewicht voor het vervoer van lading aan Indische producten.
Varende tussen de eilanden werd met het oorlogsschip rijst meegeven bestemd voor de bevolking. In het journaal van Zr.Ms.linieschip "Prins Frederik" wordt op 23 maart 1818 vermeld, dat ter rede van Banda 578 zakken rijst, netto 68163 pond worden gelost, met de lossing waren een paar dagen gemoeid.
Ik zou de schepen van oorlog, tijdelijk voor transport van troepen ingericht, in grootte en afmetingen niet met een enkel schip uit onze eeuw kunnen vergelijken.
Destijds waren het korte, brede, diepliggende schepen. De diepgang was veel groter dan onze hedendaagse kruisers. Ook troepentransportschepen van onze tijd - ik denk aan de koopvaardijvrachtschepen die tijdens de tweede wereldoorlog als troepenschip werden ingericht en duizend tot zeventien honderd man op één reis meenamen - is met de schepen uit het begin van de vorige eeuw geen vergelijking te trekken. Men kan zeggen, dat 600 man ondergebracht op een linieschip in verhouding meer was dan 1400 man op een hedendaags vrachtschip verbouwd tot troepencarrier.
Waar ik de nadruk op wil leggen is, dat een oorlogsschip, dat vele taken heeft ook in die tijd, niet in de eerste plaats is bedoeld voor transport van troepen - zeker niet op een lange reis naar Indië. Een oorlogsschip is in de eerste plaats gevechtsschip, of - politiek strategisch gezien - door vlagvertoon een oorlog te voorkomen.
Het Buyskes-eskader, welks schepen stuk voor stuk voor troepentransport werden gebruikt, was het bewijs, dat de maritieme middelen die na de Franse tijd onze regering ten dienste stonden, zeer beperkt waren.
Hier volgen enige bijzonderheden over schepen van het Buyskes-eskader: "Admiraal Evertsen", vlaggeschip, 1812 in de vaart gekomen, oorspronkelijke bemanning 850 koppen, aantal stukken 80.
"Admiraal de Ruyter", 1806 in de vaart gekomen, 80 stukken.
"Amsterdam" 1811 in de vaart gekomen, 80 stukken.
De "Braband" was een oud schip, oorspronkelijk "Willem I" geheten. In de slag bij Kamperduin, 11 october 1797, was het het vlaggeschip van de schout bij nacht J.A. Bloys van Treslong.
Oorlogsfregat "Maria Reigersbergen", 1809 in dienst gesteld, 32 stukken.
Oorlogskorvet "Iris" 1804 in dienst gesteld. 18 stukken.
Oorlogsbrik "Spion" was oorspronkelijk een schip van de keizerlijke marine, "Sappeur" geheten, aan de Nederlandse navy overgedragen, 18 stukken.
Van het Buyskes-eskader is slechts een schip, "Maria Reigersbergen", uit Indië in Nederland teruggekeerd. Van de linieschepen - kern van de vloot - keerde niet één schip in het vaderland terug. Zoals ik reeds opmerkte waren het zwakke schepen.
Backer Dirks - in de vorige eeuw leeraar zeegeschiedenis aan het Koninklijk Instituut voor de Marine te Willemsoord - zei het nog netjes: "schepen van minder soliede constructie".

Spottend werden zij - en dit is ook van Dirks - "koeien met schapenribben" genoemd. D.w.z. schepen met een romp als een koe, maar met ribben (spanten) van een schaap.
Het eerste linieschip, dat "het liet zitten" was de "Braband", met ver over de duizend mensen aan boord. Zoals we zagen heeft dit schip het niet verder gebracht dan Portsmouth, bleef daar maanden liggen voor reparatie. Tenslotte bleek het schip niet meer geschikt de reis naar Indië voort te zetten, werd afgekeurd en keerde naar Den Helder terug. Het werd verkocht voor de sloop.
Het oorlogsfregat "Maria Reigersbergen" stootte bij vertrek van Texel, evenals de "Braband" op de z.g. Drempel, moest Falmouth binnenlopen.
Het fregat is - zoals we zagen - in Indië aangekomen, maar het oponthoud was enorm. De gehele voorbereiding - doorkruisd door politieke en maritieme tendenzen - heeft enkele jaren gekost en gaf ook uit een oogpunt van organisatie blijk van een moeilijk gevoerd overleg. Het materiaal van de schepen liet veel te wensen over.

Zr.Ms. linieschip "Prins Frederik".
Voor het schip de "Braband" moest een vervanger komen. Bij K.B. van 11 januari 1816 werd bepaald, dat de kapitein ter zee W.H. van Senden, commandant van Zr.Ms. fregat "Maze" met zijn equipage ten spoedigste zou overgaan naar Zr.Ms. "Prins Frederik". Het werd 21 augustus eer de "Prins Frederik" Vlissingen verliet om koers te zetten naar Portsmouth, aldaar troepen en passagiers van de "Braband" over te nemen, en vervolgens naar Java te zeilen.
Al die maanden - van begin november 1815 - was een groot deel van de troepen en bemanning in Portsmouth gebleven in afwachting van een e.t. vertrek.
De "Prins Frederik" - ook al geen succes - was een der schepen die bij het Vredesverdrag van Parijs aan Nederland was toegewezen, gebouwd onder de naam "Cesar" op de marinewerf te Antwerpen, in 1809 te water gelaten. Het was een schip uitgerust met 74 stukken. Lengte 1913/11 voet, breedte 50½ voet, diepgang 24 9/11 voet, uitgedrukt in Amsterdamse voeten, elke voet 11 duim. Het was een linieschip, een klasse bewapend met meer dan 50 stukken. Bij de marine in Nederland dateren de linieschepen vanaf 1680. Na 1836 kende de Koninklijke Marine geen linieschepen meer.
Als Fransman onder de naam 'Cesar' heeft het schip nooit aan krijgsverrichtingen deel genomen. Als 'Prins Frederik' heeft het schip, tot aan zijn vertrek naar Indië, zich zelden buiten de Schelde vertoont. De zwakke bouw, lang verblijf in afwisselend zout en brak water, de ongunstige uitwerking van het koper tegen de scheepsbodem, vastgezet met ijzeren bouten (waardoor ernstige lekkage ontstond), de slechte toestand van schip en tuiggage, zijn de redenen geweest waarom dit schip zijn enige reis naar en van Indië, niet tot een goed einde heeft kunnen volbrengen.
Dit schip moest de "Braband" vervangen.
Op 15 october 1816, toen de "Prins Frederik" van Portsmouth vertrok naar Java, was het aantal troepen en passagiers aan boord als volgt:

Equipage	257	man
Generaal majoor de Kock met drie officieren van de generale staf	4	
Officieren der artillerie	6	
Officieren van het 5e regiment van Linge	11	
Officieren van het 25ste bataljon infanterie van Linge	28	
Gedetacheerd het 1ste en 2e bataljon infanterie		
Onderofficieren en soldaten	429	
Onderofficieren en soldaten	91	
Passagiers	2	
Vrouwen en kinderen van officieren	17	
Dienstboden	25	
	870	

Deze gegevens zijn ontleend aan het journaal a/b van Zr.Ms. "Prins Frederik" bijgehouden door de adelborst 2de klasse D.G. Muller.
Bronnen voor gegevens over embarkatie van troepen en passagiers a/b van de "Prins Frederik", liggende te Portsmouth (19 september 1816 - 15 october), zijn de journalen. Bedoelde scheepsdagboeken bijgehouden door de reeds genoemde Muller en de commandant van Senden worden bewaard in het Rijksarchief. Een derde scheepsdagboek, meer een reisverhaal, geschreven door de stuurmansleerling boven de rol, Jacob Swart, is verloren gegaan bij het bombardement van het Krijgsgeschiedkundig Archief in Den Haag, 1943. Ik ben zo gelukkig exerpten uit het "dagboek" te bezitten.
De adelborst Muller is de latere secretaris generaal van het departement van Marine, gehuwd met de dochter van de vice admiraal J.C. Wolterbeek. D.G. Muller is de vader van het marinegeslacht Wolterbeek Muller.
Jacob Swart is de bekende leeraar in zeevaartkunde aan de Kweekschool voor de Zeevaart te Amsterdam, medeoprichter van het nautisch tijdschrift "Verhandelingen en berigten betrekkelijk het Zeewezen en de zeevaartkunde". Dit is overgegaan in "Tijdschrift voor het Zeewezen", vervolgens "De Zee".
Aan boord van de "Braband" bevond zich een jong zeeofficier, Gerhard Moritz Roentgen. Toen de "Prins Frederik" Portsmouth verliet was Roentgen aldaar achtergebleven. Hij had toestemming voor privéaangelegenheden een onderzoek in te stellen naar de invloed van metalen bij de scheepsbouw, m.a.w. een onderzoek voor de ijzeren scheepsbouw. Roentgen heeft de Marine verlaten en is zich gaan toeleggen op de scheepsbouw en de scheepvaart. Hem komt de eer toe pionier en stichter te zijn van de scheepbouw .. en stoomvaart in Rotterdam. Hij is de oprichter van de Scheepsbouw Maatschappij "Fijenoord" en de Nederlandsche Stoomboot Maatschappij (Batavierlijn op Londen).
Ik kom tot het einde van mijn betoog.
Ik heb getracht iets te laten zien over de Koninklijke Marine en haar eerste schepen en organisatie - wij hebben aan haar wieg gestaan. Voor één schip, dat men ook kan rekenen tot het Buyskes-eskader- althans tot de eerste vloot die naar Oost-Indië vertrok- vraag ik uw aandacht.
Het is Zr.Ms. "Nassau" (ex Frans linieschip "Charlemagne"), zusterschip van de "Prins Frederik". Bij K.B. van 25 september 1815 werd de "Nassau" aangewezen uitsluitend tot het overbrengen van het grootste deel der ambtenaren met hun gezinnen naar de Oost. Nadat meermalen het vertrek was uitgesteld, vertrok Zr.Ms. "Nassau" 31 maart 1816 van Vlissingen. Na een reis met veel averij en binnenlopen van Rio de Janeiro voor reparaties, na veel ontbering van de passagiers, kwam het oorlogsschip - eveneens enflûte bewapend - eerst 4 september 1816 te Batavia.

Het schip verkeerde in zulk een slechte staat, dat voor de thuisreis geen sprake meer kon zijn. Het schip ging over naar de Koloniale Marine.
Ik noemde de geboortestond van de Koninklijke Marine.
De jaren die volgden waren evenmin een periode om met trots op terug te zien.
U moet goed begrijpen, hiermede bedoel ik het materiaal en de organisatie, en niet de mannen die bij de K.M. hebben gediend.
Zij hebben met vrij zwak materiaal veel gepresteerd.
De Koninklijke Marine is niet een vraagstuk van linieschepen, fregatten en korvetten, modern gezegd: zij is niet een vraagstuk van vliegdekschepen, kruisers, fregatten, duikboten en bevoorradingsschepen. In de 160 jaar van haar bestaan is de K.M. niet een zaak van schepen en scheepstypen; het is een zaak van politiek.
Vandaar het altijd durend gemodder met onze navy.

Bronnen

P.H. van der Kemp. De teruggave der Oost-Indische Koloniën, 1814-1816.
Naar de oorspronkelijke stukken, Den Haag 1910, Martinus Nijhoff.
J.J. Backer Dirks De Nederlandsche Zeemagt in hare verschillende tijdperken geschetst.
J.J. Backer Dirks Het verloren scheepsjournaal.
H. Herman Onze zeemacht tijdens de Franse overheersing.
Dr. M.G. de Boer Leven en bedrijf van Gerhard Moritz Roentgen.
A.J. Vermeulen De schepen van de Koninklijke Marine en die der Gouvernementsmarine 1814-1962, Uitgave Hoofdbureau der Maritieme Historie van de marinestaf.
G.P.J. Mossel Handleiding tot de kennis van het schip, 1859.
Dr. I.H. Gosses en Dr. N. Japikse Handboek tot de Staatkundige Geschiedenis van Nederland.
E.W. Petrejus Model van de oorlogsbrik "Irene".
W.E. van Popta Zr.Ms. linieschip "Prins Frederik" Marineblad juli 1952
W.E. van Popta De Commandant Zeemacht in voormalig Nederlandsch Indië Quo Vadis mei 1966.
Journalen bijgehouden aan boord van Zr.Ms. schip "Prins Frederik", 1816-1820.
Mvr.Dr. Doctoranda M. Bekkering-Merens De "zorg", dat je er bij komt in 1813 en 1814; de personeelstoestand bij de Nederlandse marine na de Franse overheersing. Doctoraalscriptie besproken in "Mededelingen" van de Nederlandse Vereniging voor zeegeschiedenis, maart 1968.

W.E. van Popta.

STUDIEAFDELING MILITAIRE EMBLEMEN

In deze rubriek worden artikelen, bekendmakingen, vragen alsmede antwoorden gepubliceerd ten behoeve van verzamelaars van en geinteresseerden in militaire emblemen.
Correspondent: B.C. Cats, Aagje Dekenlaan 87, Bussum; tel. 02159-13563.

---

1. MOUWONDERSCHEIDINGSTEKENEN K.L. WEGENS FUNCTIE OF GEOEFENDHEID,

periode 1947-1951.

Rectificatie:

In nummer 5 van januari 1973 gelieve u op blz. 8 i.p.v. de periode 1947-1952 te lezen: "periode 1947-1951". In tegenstelling tot het vermelde op de eerste regel betreft het hier de VIERDE aflevering van deze serie.

In deze vijfde aflevering de mouwemblemen voor militairen die een graad van geoefendheid bezitten als bedieners van verbindingsapparatuur.
Reeds vóór de oorlog was het de gewoonte dergelijk personeel een mouwonderscheidingsteken toe te kennen, zoals gekruiste vlaggen voor geoefende optische seiners, telemicrofoon voor telefonisten, bundel bliksemstralen voor telegrafisten, etc.

In 1947, bij het invoeren van de na-oorlogse onderscheidingstekenen, werden officieel helaas geen mouwemblemen voor een dergelijke geoefendheid heringesteld.
"Geen nood", dacht de troep, want in legerorder nr. 57 van 1947 was eveneens bepaald dat tot nader order mouwonderscheidingstekenen mochten worden gedragen voor een graad van geoefendheid waarvoor in het Britse leger een onderscheidingsteken was vastgesteld. Dit sloeg op de periode 1944-1946, toen vele Nederlanders in Engeland hun opleiding ontvingen en daar dus ook het daarbij behorende Engelse onderscheidingsteken kregen uitgereikt.

Naar aanleiding hiervan werden in Nederlandse borduurinrichtingen de volgende mouwemblemen vervaardigd en gedragen:
Afbeelding:

36. Twee gekruiste seinvlaggen van het Britse model, de linkervlag (heraldisch rechts) blauw gekleurd, de rechtervlag (heraldisch links) is wit met een blauwe baan. Het embleem is dus zonder meer nagemaakt van het Britse embleem voor signaller. Werd in Nederland gedragen door bedieners van toestellen voor radiotelefonie, niet behorende tot de verbindingsdienst, voornamelijk bij infanterie en artillerie-eenheden;

37. Bundel van drie bliksemstralen bijeengehouden door een hand, overgenomen van het Britse embleem voor wireless operator. De kleur van de hand verschilt, rood zowel als blauw komt voor. Werd in Nederland gedragen door radiotelegrafisten. In 1960 diende de schrijver van dit artikel bij de Infanterieschool te Harderwijk, waar de opleiding voor radiotelegrafisten voor de infanterie plaats vond. Het was toen voor dienstplichtigen gebruikelijk na het slagen voor de telegrafistenproef het bovenomschreven embleem te kopen, t.w. met een rode hand voor de telegrafisten 1e klasse en voor hen die slechts voldeden aan de eis voor telegrafist 2e klasse (geringere seinsnelheid) idem embleem met blauwe hand.

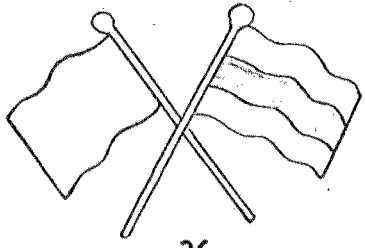

36

37

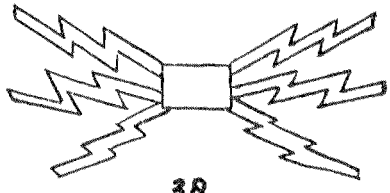

38

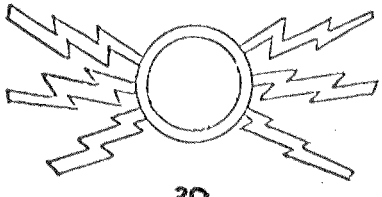

39

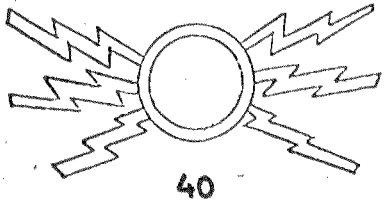

40

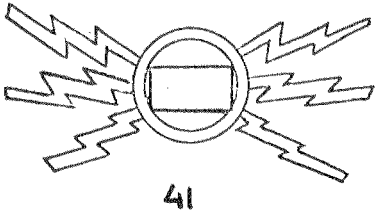

41

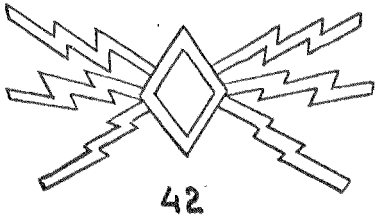

42

Hoewel daarvan niets in de voorschriften was bepaald, werd aan deze klasse-aanduiding door de dienstplichtigen nauwgezet de hand gehouden, als gold het een erecode. Het embleem werd op eigen kosten aangeschaft, ad. ƒ 5,-- per stuk, een voor die tijd voor dienstplichtigen zeker niet onaanzienlijk bedrag. Het dragen werd door het kader zeker niet gestimuleerd, doch wel oogluikend toegestaan;

38. Bundel van drie bliksemstralen bijeengehouden door een rode rechthoek; zou zijn gedragen door telefonisten en bedieners van telefooncentrales.

39. Bundel van drie bliksemstralen, op het snijpunt een gesloten cirkel, in rood voor radiotelegrafisten, cirkel in blauw voor radiotelefonisten der verbindingsdienst. Ook daar verschillende aanduidingen voor diverse graden van geoefendheid, drie witte bliksemstralen voor 2e klasse, twee witte bliksemstralen en de middelste in rood voor 1e klasse;

40. Bundel van drie bliksemstralen, op het snijpunt een gesloten cirkel in groen: voor lijnwerkers. De kleur is waarschijnlijk afgeleid van het vóór-oorlogse embleem voor lijnwerkers dat van lichtgroene wol was geborduurd;

41. Bundel van drie bliksemstralen, op het snijpunt een gesloten cirkel in groen, in de cirkel een rechthoek in rood. Is een combinatie van embleem nummer 40 en 38, dus voor lijnwerker tevens telefonist;

42. Bundel van drie bliksemstralen, op het snijpunt een ruit in wit; zou zijn gedragen voor bedieners van telex apparatuur.

De bliksemstralen zijn in het algemeen geborduurd van wit katoen, tenzij anders beschreven (nummer 39). Voor onderofficieren zijn de bliksemstralen geborduurd van zilverdraad. Het centrale figuur altijd in de kleur als boven omschreven.

De 42 behandelde emblemen bevinden zich in de collectie van de heer van Ekeris en schrijver dezes. Daar zij nimmer officieel werden vastgesteld, bestaan er wellicht nog andere exemplaren. Iedere aanvulling of opmerking is dan ook van harte welkom. Het dient echter wél om emblemen te gaan die in Nederland zijn vervaardigd en niet de officiële Engelse exemplaren, die in de periode 1941-1946 thuis horen.

In 1951 verviel de bepaling dat nog mouwemblemen mochten worden gedragen die in het Britse leger een graad van geoefendheid aangaven, zodat wanneer er van enige autorisatie van de in deze periode behandelde mouwemblemen sprake was, dit geheel in 1951 verviel. Echter ook zonder ministeriële toestemming zijn de emblemen nog lang na 1951 gedragen, zelfs tot 1963 toen het huidige twee-kleurige uniform werd ingevoerd. Vele commandanten lieten dit oogluikend toe met de geachte: "als de dienstplichtige een vrij duur mouwembleem koopt om zijn specialisatie naar buiten uit te tonen, is hij trots op zijn functie en zijn uniform en moet dat alleen maar worden toegejuicht."

2. HERALDIEK IN DE TROPEN (deel 12)

Daar in het Nederlands-Indië van na de tweede wereldoorlog de onlusten zich het hevigst op het eiland Java manifesteerde, bevonden zich medio 1946 aldaar de gevechtsbrigades T-, U-, V-, W- en X-, terwijl op Bali en Lombok de Y-brigade bezig was te concentreren. De brigades waren ondergebracht in de A-Divisie (oost-Java) en B-Divisie (west-Java). Alle eenheden voerden emblemen die reeds in voorgaande aflevering van "Mars et Historia" zijn beschreven.

Ter handhaving van orde en rust in de resterende gebieden was de Indische Archipel verdeeld in een aantal gezagsgebieden, waar door toevoeging van troepen verschillende territoriale troepencommando's ontstonden.
Bij beschikking van de Legercommandant nr. 283/GS/35, d.d. 11 juli 1946 werden voor de meeste troepencommando's korpsonderscheidingstekenen (mouwemblemen) vastgesteld. De nummers hiervolgend verwijzen naar de afbeeldingen.

1. Sumatra en omliggende eilanden, de Riouw- en Lingga archipel inbegrepen:
Een vierkant oranje veld, waarop in lichtgroen diagonaal van rechtsonder naar linksboven het eiland Sumatra. Diagonaal van linksonder naar rechtsboven een ontbloot zwaard. Het geheel in het hart gedekt door een schild van Nassaus blauw waarin een Koninklijke kroon in zilver.
Het embleem is van metaal, terwijl ook stoffen exemplaren voorkomen, die veelal van een kleinere afmeting zijn.
Nadat najaar 1946 de U-brigade naar midden-Sumatra (Padang), de Y-brigade naar zuid-Sumatra (Palembang) vertrok en een nieuwe brigade, de Z-brigade, op noord-Sumatra werd opgericht, werden naast het hierboven omschreven embleem, 66k de emblemen der genoemde brigades op Sumatra gedragen.

2. Hoofdkwartier Grote Oost-Borneo:
Voor dit grote gebied was een afzonderlijk hoofdkwartier ingesteld dat gevestigd was te Makassar. Als korpsonderscheidingsteken werd een lichtblauw, rond embleem ingevoerd, omgeven door drie cirkels in de kleuren rood, wit en blauw (van buiten naar binnen). Centraal in het lichtblauwe veld de gestyleerde letters H G O B in geel. Embleem van metaal.

3. Celebes en onderhorigheden:
Een groen schild omgeven door een oranje bies. Boven in het veld de Nederlandse driekleur. In het midden, staande op een zwarte lijn, een in bruin uitgevoerd hertzwijn met witte slagtanden.
Het embleem werd oorspronkelijk ingevoerd met een afmeting van 9 bij 6,5 cm., waarvan uitvoeringen in stof en metaal. Later werd deze nogal grote afmeting verkleind tot 6,5 bij 4,5 cm, eveneens uitgevoerd in stof en metaal.
Het embleem met de voor dit eiland representatief hertzwijn of "babi roesah" werd voornamelijk gedragen door het troepencommando zuid-Celebes, dit volgens een schrijven van de Troepenkwartiermeester zuid-Celebes nr. 89/K/K7 dd. 28 januari 1949 aan de Kwartiermeester Generaal te Batavia.
De troepencommandant van noord-Celebes heeft inderdaad een voorstel voor een eigen embleem ingediend, echter zonder resultaat.

EMBLEMEN TERRITORIALE TROEPENCOMMANDO'S VOORMALIG KNIL (I)

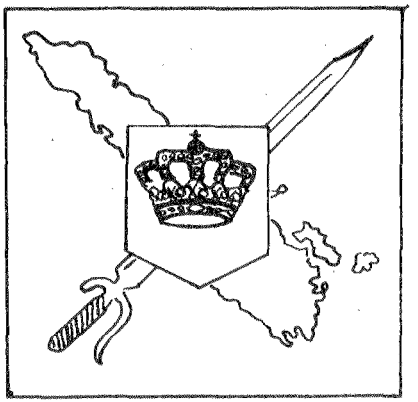

1

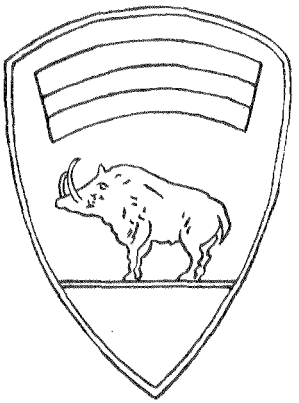

3

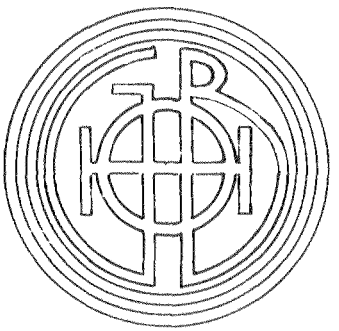

2

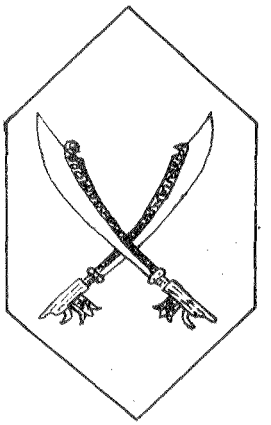

4

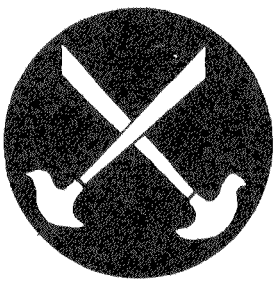

5a

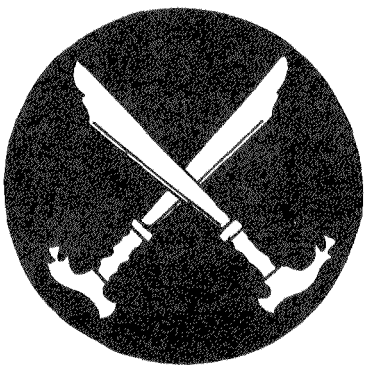

5 b

WIE WEET WELK EMBLEEM VOOR HET TROEPENCOMMANDO NOORD-CELEBES WERD VOORGESTELD?

4. Westafdeling van Borneo:
Op een lichtblauw veld, in de vorm van een schild zoals door de Dajaks van west-Borneo wordt gebruikt, twee gekruiste Dajakse kapmessen (mandau's), waarvan de kling wit, de stootring oranje en het gevest rood is.
Het embleem komt voor in metalen en stoffen uitvoering.
Interessant is te weten dat het embleem werd ontworpen door de toenmalige 1e luitenant-KNIL van Raesfeld-Meijer en de sergeant-majoor-KNIL Crasbak.
In het ontwerp bevond zich boven de mandau's een kroon en eronder de letters W B. Bij de toekenning verviel de kroon alsmede de letters, daar de gebruikte mandau's reeds specifiek voor west-Borneo zijn.

5. Zuid- en oostafdeling van Borneo:
Een rond zwart schild, met twee gekruiste mandau's als gebruikt door de Dajaks van zuid- en oost-Borneo. De kling is in geel, de stootring en het gevest in wit (zilver) uitgevoerd.
Werd van rijkswege in stoffen uitvoering verstrekt (zie 5a).
Waarschijnlijk door onvoldoende voorraad zijn de emblemen ook plaatselijk aangemaakt, waardoor variaties ontstonden, zoals metalen mandau's op een achtergrond van zwarte kunststof (ebonite), etc.
In een brief nr. 347/402/KK2 d.d. 12 februari 1949 berichtte de Territoriaal - tevens Troepencommandant zuid-oost Borneo aan de Kwartiermeester Generaal te Batavia:

"Het op zwart katoen geborduurde embleem (de dienstverstrekking) gelijkt in de verste verte niet op de bij de Dajaks in gebruik zijnde mandau's.
Zodoende begrijpt geen enkele buitenstaander - ook niet als deze militair is - dat dit huidige teken twee gekruiste mandau's voorstelt, terwijl bovendien dit model niet voldoet in verband met het verkleuren van het borduurwerk en de te slappen uitvoering.
Een verbeterd model, naar bijgevoegde schets (afb. 5b), heeft een zeer goede gelijkenis met de in gebruik zijnde mandau's.
Het embleem zou dan in metaal moeten worden uitgevoerd.
Waar de troep op dit embleem zeer veel prijs stelt, moge ik UHEG. dan ook verzoeken - indien door U beslist wordt het embleem voor het territoir ZO Borneo te doen voortbestaan - wel Uw goedkeuring te willen hechten aan het nieuwe model".

(Door het verloop de politieke ontwikkeling werd het voorgestelde, verbeterde model nimmer ingevoerd).

Tot zover een vijftal emblemen van territoriale troepeneenheden.
In het 13e deel hopen we de resterende emblemen van deze groep te behandelen.
Eventuele aanvullende of corrigerende opmerkingen worden gaarne ingewacht.

AANGEBODEN:

13 kruizen van (belangrijke) krijgsverrichtingen N.I. met lint waaraan verschillende gespen.
O.a. moeilijk en zeer moeilijk verkrijgbare van de
-Gajo- en Alaslanden 1904
-Borneo 1850 - 1854
-Borneo 1859
-N. Guinea 1907-1915
-Ceram 1915
-Korintji 1903
-Tamiang 1893
-Timor 1942.

Verder:

-de Kraton-medaille 1873 - 1874
-medaille voor 12 jaren trouwe dienst minderen 1825
-idem voor TROUWEN dienst
-het metalen kruis 1830-1831 (voor vrijwilligers)
-de verguld zilveren gesp 1844 met cijfer XX (ereteken trouwe dienst voor officieren)
-schietprijs voor schutter op geweer (Dr. Bax 68) met schildje 2.

Alle kruizen en medailles met lint.

-Waterloo 1815 (nr.84 jaarboek Munt- en Penningkunde XIX 1932),
-2 eretekenen voor Trouwen dienst officieren
-verguld zilveren kruis met cijfer XV en XX
-schietprijs (5 puntige ster rondom schietschijf K.N.I.L.) met geweer - pistool - en mitrailleurgespen.

Volledige opgave van de ridderorden en onderscheidingen en de prijzen wordt op aanvraag toegezonden.

P. SCHOLTEN,
Dr. Beguinlaan 50, Voorburg.

HERALDISCHE WAPENSCHILDEN EN EMBLEMEN

met de hand geschilderd
in natuurlijke kleuren
en originele uitvoering

Ook weerbestendige auto-stickers
en emaille insignes en distinctieven
in alle kleuren leverbaar

Verkoop voor
Hooymayers/Vlaardingen
(Holland)

GD. SIMONS

Huis „Park Honingen"
Vijverweg 26 – Postbus 194
Telefoon (010) 15 46 82
ROTTERDAM

CORRESPONDENTEN DER STUDIE-AFDELINGEN

(1) de studie-afdeling,' KRIJGSGESCHIEDENIS, KORPSGESCHIEDENIS K.L.'
o.l.v. E.W. van Popta, *Columbusstraat 260, 's-Gravenhage*

(3) de studie-afdeling, 'UNIFORMKUNDE'
o.l.v. Dr. F.G. de Wilde, Jan Steenlaan 62, Naarden

(4) de studie-afdeling 'RIDDERORDEN EN ONDERSCHEIDINGEN'
o.l.v. H.G. Meyer, Jonkerstraat 55, Weurt bij Nijmegen

(5) de studie-afdeling 'MILITAIRE EMBLEMEN'
o.l.v. B.C. Cats, Aagje Dekenlaan 87, Bussum en
C. van Ekeris, Tesselschadelaan 147, 's-Gravenhage

(6) de studie-afdeling, 'WAPENS EN MUNITIE' - VACANT

(7) de studie-afdeling 'MILITAIRE MUZIEK'
o.l.v. Mr. R.A. Schimmel, de Mildestraat 57, 's-Gravenhage

(10) de studie-afdeling 'NAPOLEONTICA'
o.l.v. Mr. A. Telders, Kleine Haagse Kade 62, Gorinchem

(11) de studie-afdeling 'TWEEDE WERELDOORLOG'
o.l.v. J.H.M. Berlemon, Paramariobostraat 63, Leiden

(12) de studie-afdeling 'MILITAIRE EN CIVIELE MINIATUURFIGUREN'
o.l.v. A.J. Weekenstroo, Heerenstraat 9-11, Buren

(16) de studie-afdeling 'MILITAIRE GENEALOGIE'
o.l.v. Ir. Ch.C. van der Vlis, Anna van Burenlaan 59, Haarlem

(17) de studie-afdeling 'MILITAIRE FOLKLORE'
o.l.v. L. Verhoeff, Gevers Deynoetweg 50, Scheveningen

(19) de studie-afdeling 'KONINKLIJKE LUCHTMACHT'
o.l.v. H.J. Schakelaar, Utrechtseweg 411, De Bilt

(20) de studie-afdeling "KNIL"
o.l.v. W.R. van der Weide, Velperweg 147, Arnhem

INTERESSEGEBIEDEN, WAAR (NOG) GEEN STUDIE-AFDELINGEN VOOR ZIJN OPGERICHT:

(2) 'tradities en ceremonieel'
(8) 'Vestingbouw, kasteelkunde, militaire gebouwen'
(9) 'Koninklijke Marine - geschiedenis, scheepsbouw, varende Marine - '
(13) 'Vaandels'
(14) 'Eerste Wereldoorlog'
(18) 'Militaire voertuigen, tanks'
(21) 'Militaire bibiliografie, tijdschriften'

*** De tussen haakjes geplaatste nummers zijn indicaties t.b.v. de ledenlijst.